

בְּעֶרְבִית מִתְפַּלֵּל מֵעֵין שְׁמוֹנָה עָשָׂר - שלש ברכות ראשונות ושלש אחרונות, ובאמצע ברכת 'הבינו' הכוללת את כל הברכות האמצעיות, שתיקונה עבור הולכי דרכים (ראה ברכות כט, א), אך מפני טורח התענית התיירו לכל להתפלל במוצאי יום הכיפורים תפילה זו (רש"י יומא פז, ב). או משום שצריך להכין סעודה ללילה זה, שנחשב יום טוב (תוס' ישנים שם), או שכיון שהוא עדיין בתענית, נחשב כיום הכיפורים לענין זה שיתפלל תפילת שבע ולא תפילת שמונה עשרה, אך מאידך כיון שיום הכיפורים הסתיים והוא כבר יום חול, מתפלל מעין שמונה עשרה (תוס' שם ד"ה מתפלל, בשם רשב"ם).

מִתְפַּלֵּל שְׁמוֹנָה עָשָׂר שְׁלִימוֹת מִפְּנֵי שְׁצִרְיָה לומר הבדלה בְּחֹנֶן הַדָּעָה, וכן מבואר בגמ' בברכות (כט, א) שמטעם זה אין מתפללים תפילת 'הבינו' במוצאי שבתות וימים טובים. ואמנם הגמ' שם מקשה מדוע אי אפשר להזכיר הבדלה בתוך ברכת 'הבינו' ומסיימת ב'קשיא', אולם כשהגמ' נוקטת לשון 'קשיא', המשמעות היא שיש מקום לתרוץ קושיא זו, ולכן אין הדין נדחה מחמתה, וכאן יש לתרוץ, שבברכת 'הבינו' מזכירים משפט קצר כנגד כל ברכה וברכה, ולהבדלה לא תיקנו ברכה נפרדת בתפילה, אלא כוללים אותה בתוך ברכת 'אתה חונן', ולכן אם יוסיפו בתפילת 'הבינו' גם משפט קצר כנגד הבדלה, יהא נראה שההבדלה היא ברכה בפני עצמה (רבינו יונה ברכות יט, ב מדפי הרי"ף).

וְהָיָא דִּידָן מַאי טַעְמָא לֹא קָתַנִּי לִילִי. ועל המשניות והברייתות המובאות לעיל לא הקשתה הגמ' כן, משום שברור מלשונם שכוונתם ללילה, ולכן לא הוקשה לגמ' מה שנקטו לשון 'אור', אבל על התנא של משנתו קשה, שכיון שלא ברור מלשונם שכוונתו ללילה, היה צריך לומר במפורש 'ליל ארבעה עשר' (חי' הר"ן).

לִישָׁנָא מַעְלִיא הוּא דְנָקֵט, שאמנם 'ליל' אינו לשון מגונה, אך מצוה ודרך חכמי נקיי הדעת לדבר בלשון נקיה (רש"י). ואמנם בכמה מקומות כתבה המשנה לשון 'ליל', אך כיון שמשנתו היא פתיחת מסכת, בפתח דברים ראוי לתפוס לשון מהודר, וכמאמר הכתוב 'פתח דבריו יאיר' (ע"פ בעל המאור, ומאירי). ויש שסובר, שהתנא נוקט לשון 'אור' רק כאשר מדובר בתחילת הלילה כאשר עדיין יש מעט אור יום, וגם בדיקת חמץ זמנה בתחילת הלילה, אבל לולא זאת לא היה מכנה התנא את החושך 'אור', והקשתה הגמ' מדוע נקטה המשנה 'אור' לארבעה עשר' ולא 'ליל ארבעה עשר', שכן אפשר לטעות בלשון 'אור' והיה לו לפרש שכוונתו לתחילת הלילה, ועל כך תירצה שנקט לשון נקיה (ראב"ד בהגשות על הר"ף).

לְעוֹלָם אֵל יוֹצֵא אֶדָם דָּבָר מְגוֹנָה מִפּוֹ, ולהלן (ע"ב) מקשה הגמ' שמצינו שהתורה כותבת לשון 'טמא' פעמים רבות, ומתרת, שכאשר הלשונות שוים באורכם ואין צורך להאריך כדי להשתמש בלשון נקיה, מדבר הכתוב בלשון נקיה, אך במקום שבלשון נקיה יהיה צורך באריכות דברים, מדבר הכתוב בלשון קצרה יותר אף שאיננה נקיה כמו הארוכה, וכאן האריכה התורה כדי ללמד לחזר אחר לשון נקיה (רש"י כאן ולהלן ע"ב). ואמר 'לעולם', שאפילו אם מדבר עם אשה שצריך לקצר דיבורו, כמאמר חכמים 'אל תרבה שיחה עם האשה' (אבות א, ה, וראה עירובין נג, ב), יאריך בלשון כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו (בן יהודה, בשם בן רבי יעקב).

הַמְּפֻלָּה. הקדמה: אשה היולדת וולד או מפילה נפל זכר, טמאה שבעת ימים וטובלת בליל שמיני, ושלשים ושלשה הימים הבאים [כלומר, עד ארבעים יום מהלידה] הם 'ימי טהרה', שאפילו אם תראה בהם דם, טהורה. ילדה או הפילה נקבה, טמאה ארבעה עשר יום וטובלת בליל חמשה עשר, ולאחר מכן היא טהורה במשך שישים וששה ימים [כלומר, עד שמונים יום מהלידה]. בסיום ימי הטהרה, הן של זכר והן של נקבה, עליה להביא קרבנות עולה וחטאת (ראה ויקרא יב, א-ח).

אור לשמונים ואָחָד, אשה שילדה או הפילה נקבה, ובתוך שמונים יום מהלידה התעברה שוב והפילה, אינה מביאה אלא קרבן אחד של עולה וחטאת עבור שתי הלידות. הפילה לאחר שמונים יום מהלידה, עליה להביא שני קרבנות עולה וחטאת. הפילה בלילה שבין היום השמונים ליום השמונים ואחד ללידת נקבה, נחלקו בית שמאי ובית הלל, האם כיון שכבר השלימה את ימי הטהרה, עליה להביא שני קרבנות, או כיון שאין שוחטים קרבנות בלילה, אינה מתחייבת אז בקרבן נוסף (רש"י).

ונקטה המשנה דוקא אופן זה שילדה בפעם הראשונה נקבה, שבאופן זה בלבד יתכן שתפיל בתוך ימי טהרתה ותטמא בטומאת לידה, שהרי כאמור ימי טהרה של נקבה הם שמונים יום, ויכולה לטבול לאחר שבועיים מהלידה, להתעבר, ולהפיל לאחר ארבעים יום. אבל אם היתה יולדת בפעם הראשונה זכר, שימי הטהרה שלו הם רק ארבעים יום, הרי כיון שאינה יכולה לטבול אלא לאחר שבוע מהלידה ורק אז תוכל להתעבר, נמצא שאינה יכולה להפיל בתוך ימי טהרתה עובר בן ארבעים יום, ובאופן זה אינה טמאה טומאת לידה, לפי שאין הוולד נוצר עד יום הארבעים לעיבורו, ועד אז נחשב מים בלבד (רש"י כריתות ט, ב).

מִה לְחֶלֶן לִילָה אַחֵר הַיּוֹם אִף כָּאֵן לִילָה אַחֵר הַיּוֹם - כשם שתודה נאכלת ליום ולילה, ופסח נאכל בלילה, משום שהלילה הולך אחר היום, כך שלמים יהא מותר לאוכלם בליל שלישי (רש"י), שאמנם הפסח נאכל רק בלילה ואינו נאכל ביום שלפניו (קושיית הצ"ח, וראה חי' הר"ן), אולם מצד דין 'הקרבן' שבו היה נאכל יום ולילה, ומה שנאכל רק בלילה הוא מדין הפסח, שדין פסח להיאכל רק בלילה (חי' רבי שמואל, שיעורם על סדר הדר, כג).

ולדעת רבי אלעזר בן עזריה שפסח נאכל רק עד חצות (ראה להלן ק, ב), להוה אמינא זו שנלמד שלמים מפסח, כשם שפסח נאכל רק עד חצות כך שלמים היו נאכלים בליל שלישי רק עד חצות (צ"ח), משום שלדעתו אחר חצות הפסח נעשה נותר (ראה צ"ח ברכות א, ט). אך יש סוברים, שמצד דין 'קרבן' מודה רבי אלעזר בן עזריה שהקרבן נאכל כל הלילה ומטעם זה גם אינו נעשה נותר בחצות, אלא הוא זמן במצות אכילת הפסח שייאכל רק עד חצות (חי' רבי שמואל שם כא-כב, בשם הגר"ח והגר"ז) [ויש שסובר, שגם למעשה מודה רבי אלעזר בן עזריה שמוותר לאכול את הפסח אחר חצות, ומקיים בזה מצות אכילת קדשים, רק שאינו יוצא בזה ידי אכילת פסח (אור שמח חמץ ומצה ג, א)], ולדעתם להוה אמינא זו שנלמד שלמים מפסח, היו שלמים נאכלים כל ליל שלישי גם לדעת רבי אלעזר בן עזריה (חי' רבי שמואל שם).

שְׁחִירִית מִתְפַּלֵּל שֶׁבַע וּמִתְדַּבֵּר, ומה שמתוודה בכל תפילה, כי שמא חטא בין תפילה לתפילה (תוספתא יומא ד, יג), ויום הכיפורים מכפר בסופו (רמב"ן שם פז, ב).